

VILÁGNÉZETI KONFERENCIÁK

II.

AZ EGYÉN ÉS A KÖZÖSSÉG
RÖNTGENKÉPE

ELŐADTA:
SZABÓ JÓZSEF S. J.

BUDAPEST, 1943
KORDA R. T. KIADÁSA

VILÁGNÉZETI KONFERENCIÁK

II.

AZ EGYÉN ÉS A KÖZÖSSÉG RÖNTGENKÉPE

Kedves Hallgatóim!

Őszintén szólva mai konferenciabeszédemnek ezt a címet akartam adni: lát-szat-táltos az álarc mögött. E cím azonban a Mózes székén ülőkben komoly megbotránkozást keltett volna, Önök pedig 28 filléres ponyvaregény címlapjára vagy cirkuszbódé deszkafalára kívánták volna inkább e szavakat. És igazuk lenne. De az is igaz, hogy mi az életből egy nagy cirkuszt csináltunk, azért bátran tűzhetném mai előadásom élére az említett címet... Hárman küzdenek az Isten ellen s e három közül:

két fiú küzd az apa ellen, de e két testvér harcol egymás ellen is. Ez a mai világ emberi, efemér-képe! A három táltos porban hever, az Isten pedig veretlenül áll. Ez a mai világ reális isteni képe! Mi csak emberi, efemér oldaláról szoktuk nézni e képeket, azért bűvöl el sokszor bennünket a táltosok látszat nagysága. „Az Úr azonban kineveti őket.” (Bölcs. 4, 18.) Miért? Mert reális helyzetből: teocentrikus oldalról szemlélve ugyancsak törpék. Multkori beszédemben kifejtettem, hogy a keresztény ember a legnagyobb individualista, de egyben a legnagyobb kollektivista is, mert a saját lelkét becsüli a legtöbbre, s mivel ezt értékeli, képes a közösségért a legnagyobb áldozatra is. Teocentrikus világnézete adja neki e kiegyensúlyozottságot. Ez az ember nem harcol az Istennel, de annál többet önmagával, hogy a kettős célra alkalmassá tegye magát. Csak az önmagával küzdeni nem akaró ember kel birokra az Istennel. Hogy miért, az előttünk nem

titok: mert az „olyanokká lesztek, mint azt Isten” luciferi ígéret valóra válását komolyan veszi. Egyedül csak az titok, hogyan veheti még egyáltalán komolyan, mikor a történelem tanúsága szerint is az Isten örök mozdulatlanságán a maga törpe akarnok ugrándozásával eddig még mindig halálra zúzta magát.

Az egyén és közösség röntgenképét öntudatlanul készítette el a nagy orosz író Dosztojevszkij legnagyobb regényének: a „Karamazov testvérek”-nek egyik fejezetében: „A nagy inkvizítor”-ban. Egy poémát ad elénk, amely szerint az inkvizíció idején Jézus megjelenik Sevillában, ahol a nép ráismer. Mikor belép a székesegyház előcsarnokába, a templomba egy nyitott gyerekkoporsót visznek be. Az anya kérésére feltámasztja a 7 éves leánykát. Erre a 90 éves nagy inkvizítor elfogatja Jézust, börtönbe veti, hogy másnap máglyán elégesse, mint legveszedelmesebb eretneket. Éjjel az agg kardinális inkvizítor fáklyás őr kíséretében felkeresi

Őt sötét zárkájában. A fáklyát elhelyezteteti az asztalon, az őrt kiküldi, ő pedig leül szembe Jézussal s szüros tekintetét Jézus szelíd szemének szögezi s kérdőre vonja: „minek jöttél ide megzavarni minket?” Majd szemére veti, hogy nincs joga hozzátenni semmit ahhoz, amit régen kimondott, mikor minden hatalmat a pápának adott. Miért akarja most csoda által elvenni az emberek szabadságát, melyet pedig földi életében annyira védelmezett. És az volt a baj, hogy védelmezte, mert „az ember lázadónak van teremtvé” s azért nem boldog szabadsága birtokában. Az inkvizíció, hogy boldoggá tegye az embert, elvette tőle a szabadságot. És van joguk hozzá a Jézustól nekik juttatott hatalomnál fogva, Jézusnak azonban nincs már joga megzavarni őket munkájukban. Jézus mindezt az inkvizitor arcára szögezt, nyílt tekintettel, szelíd arccal hallgatja, szótlantul.

Az aggastyán tovább feddi Jézust: nézd, a Nagy Szellem (a sátán) a pusztá-

ban egykor 3 tételt állított eléd s Te mind a 3 elől kitértél, pedig e 3 tételben volt összefoglalva és megjövendölve az emberiség egész későbbi története. Ezt bizonyítja az elmúlt 15 század.

A gonosz lélek első tétele ez volt: üres kezekkel akarsz menni a világba, szabadságot ígérve? Ezt az emberek nem értik meg, mert számukra s a társadalomra nézve nincs elviselhetetlenebb, mint a szabadság. Azért változtasd a köveket kenyérré, adj nekik kenyeret s meglátod, hogy a tömeg engedelmes csordaként vakon követ Téged. Te azonban nem akartad így szabadságukat földi kenyéren megvásárolni, épp azért a föld szelleme majd a földi kenyér nevében támad ellened s hirdetni fogják, hogy nincs gonosztett és bűn, csak éhes ember. „Lakasd jól őket s csak azután követelj tőlük erényeket”, ezt írják majd zászlójukra, melyet Ellened emelnek fel. Ha akkor elfogadod a kenyér-álláspontot, megfeleltél

volna úgy az egyes ember, mint az emberi közösség általános töprengésének: „ki előtt kell térdet-fejet hajtani?“, mert ez a leggyötrelmesebb gondjuk. Az egyes ember csak az előtt akar meghajolni, aki előtt mindenki meghajol. Ez gyötörte az egyseket s az összeseket, ezért pusztították egymást tűzzel-vasal s isteneket teremtve hívták föl egymást: „hagyjátok el isteneiteket és jertek, hódoljatok a miénknek“. Te visszautasítottad a földi kenyér zászlaját a szabadság s az égi kenyér nevében, azért nem tudtad őket föltétlen meghódolásra bírni, pedig az ember keresi azt, akinek átadhatja szabadságát. Mi elveszük tőlük a szabadságot, tehát „minek jöttél ide minket megzavarni?“ De nemcsak hogy nem vetted el a szabadságot, hanem még ki is terjesztetted azt, mikor szabad választást engedted az embernek a jó és rossz között s ezáltal lelki világát gyötrellemmel terhelted meg. Az emberek egyszer majd fölláznak Ellened s azt fogják kiabálni,

hogy az igazság nem Tebenned van, mert megoldhatatlan terheket róttál rájuk.

Jézus minderre a vádra csak szótlánul hallgat. Annál beszédesebb azonban a rideg aggastyán. Megbocsáthatatlan tettnek minősíti Jézus magatartását a második kísértéssel szemben is. A második kísértés az volt, hogy a magasból vesse le magát. Nem tette. Pedig az embereknek szükségük van a csodára, mert csoda nélkül nem lehetnek meg, azért mennek annak híján a kuruzslókhoz. Mások, akik nem oly erősek, mint Jézus, csoda nélkül nem tudnak majd ellenállni a rossznak. Kár volt tehát oly magas véleménnyel lenni az ember felől. Ha kevesebbre becsülte volna őket, kevesebbet is kívánt volna tőlük s így közelebb jutott volna hozzájuk. Így azonban lázadóvá lett az ember, pedig természete az istenkáromlást nem képes elviselni, inkább maga-magán áll bosszút.

Mi kijavítottuk cselekedeteidet —

szól a főinkvizítor — levettük vállukról a terhet, tehát „minek jöttél ide minket megzavarni?”

Végül számonkéri Jézustól, hogy miért utasította vissza a sátán utolsó ajánlatát is? Pedig ha akkor elfogadja a harmadik tanácsot, teljesíthette volna mindazt, amit az ember a földön keres, mert az emberek harmadik egyetemes vágya: a világegyetem testvériesülése. Egész világra szóló békét teremthetett volna, mert ki uralkodjék az embereken, ha nem az, aki uralkodik lelkiismeretükön is és akinek kezében van a kenyér?

— Mi elfogadtuk tőled Rómát és Caesar kardját, — hangzik a vád — elhagytunk Téged, követtük őt és megtettük magunkat a föld uraivá. Neked csak kiválasztottaid vannak, akik csak önmagukat mentették meg, ezért ők kevélyek, mi pedig megmentettük az összeseket, azért az utolsó ítéleten nem ítélsz majd el bennünket. Mi elhagyva választottaidat, a kevélyeket, az alá-

zatosakhoz tértünk vissza az alázatosak boldogítására. Így igazítottuk ki cselekedeteidet! Mit keresel hát itt?!

A főinkvizítor minden vádjának Krisztus csak hallgatását szögezi szembe. Nincs hozzátennivalója a keresztthalál előtti szavaihoz. Miután az agg kardinális végzett, Krisztus némán hozzálép és megcsókolja: „És íme, akkor valami megvonaglott a nagy, ősz inkvizítor szája szögletében. Odamegy a bolthajtásos börtön kapujához, kinyitja s így szól: „Menj és ne térj vissza sohasem!”

M. U. eddig a poéma! Szinte istenkáromló szavak ezek Dosztojevskij regényében, de valóságos röntgenképe az egyén és közösség mai problematikájának. Csak észre kell vennünk rajta a kóros elváltozásokat s kutatnunk a betegség oka után.

Dosztojevskij főinkvizítora szeméretlenül Jézusnak, hogy meghagyta, sőt nagyraértékelte az emberek szabadságát. És első látszatra van benne va-

lami... Titokzatosan félelmes adomány a szabadakarat az Istennek. Nem tudom, merte-e volna egy is közülünk azt a tanácsot adni Neki, hogy szabadnak teremtsé az embert. Ezzel vívhatjuk ki halhatatlan nagyságunkat, de ezzel játszhatjuk el minden nagyraihivatottságunkat is.

Hárman küzdenek az Isten ellen, — mondottam beszédem elején — és valóban félelmetesen ment teljesedésbe Dosztojevskij jóslata. Nem a lelkiismereti tehertétel nevében támadt-e Isten ellen a liberális individualizmus? Nem a földi kenyér nevében támadt-e ellene a bolsevizmus? És nem az egyéni szabadság elrablásával támadt-e ellene az extrém-nacionalizmus? Pedig egyéni szabadság gyakorlata nélkül már nem állhat fenn Krisztus országa a földön. Mi csak azt nézzük most, hogy vajjon ezek a harcos táltosok igazi nagyságok-e vagy csak látszat-hősök.

Az igaz, hogy Krisztus meghagyta, sőt kiterjesztette az emberek szabad-

ságát, de nem úgy, mint ahogy azt Dosztojevskij hiszi. Krisztus meghagyta a szabadság számára az egészséges keretet, mely egyesek és közösségek boldogulásához vezet. Ha félreteszem e keretet, megbillen nemcsak az egyéni, hanem közösségi létem egyensúlya is. Példa erre a *liberális demokratizmus*, melyet éppen az általa legtöbbször értékelt *szabadság* sodort válságba. A liberalizmus alaptétele nem a konstruktív, hanem a destruktív szabadság, amely minden erkölcsi gátlástól mentesíti magát. Ezt érvényesíti azután az élet minden vonalán: tudományban, művészetben, bölcséletben, politikai és gazdasági életben. Társadalom csak erkölcsi törvényeken épülhet fel. Az erkölcsi törvények alapja pedig csak a vallás lehet. Azért minden forradalom, amely a már fennálló társadalom ellen támad, először is tudatosan vagy öntudatlanul ezeket az erkölcsi mozzanatokot és azok vallási hátterét igyekszik tönkre tenni. Ezt tette a liberalizmus is. Ezért elválaszt-

hatatlan tőle a deizmus: Isten úgysem törődik velünk, — hangoztatta — tehát boldoguljunk, ahogy tudunk. Ez volt a nagy hadüzenet az Istennek!

És mi lett az eredmény? Az individualizmus legszélsőségesebb formájának kiteljesedése. A közösségnél előbbrevalónak számított az egyén. Az egyén pedig a fenegyerek tempójában nem ismert el maga fölött tekintélyt, még az Istenét sem, s hedonizmusában átadta magát egyéni hajlamai korlátlan kielésének.

Társadalmi egysége nem közösség, hanem csak egyedek halmaza, valami „demokratikus aggregátum”. E demokratikus államforma mögött törpe vagy hős rejtőzik-e? Nem tudom, lehet-e hősnek nevezni a pillanatszülte vágyak játéklabdájaként hanykolódó hedonistát? Nevezhetik-e a demokrácia szabadságlázától megszállott szülőt hősnek, aki nem mert szülői tekintélyt alkalmazni gyermekével szemben, nehogy annak szabadsága sérelmet szenvedjen? Nemde

inkább derülünk annak a nevelőnek bohóctempóján, aki mindenben nevelt-jének kedvébe jár s akit éppen ezért a dédelgetett neveletlen semmibe sem vesz? Van-e ennél kedvezőbb talaj a féktelen önkény kifejlődéséhez?!

És ha a már Plátó által meglátott és a mai karakterológiai embertan alap-tétele áll, hogy t. i. az államforma mindig az államformát hordozó ember arc-ulatát tükrözi, akkor megértem, hogy a liberális individualizmus emlőjén ne-velkedett emberek társadalmának jel-legzetes vonása is miért lehet az indi-vidualisztikus önzés. Pedig, M. U., tudjuk, hogy a modern pszichológia szerint milyen embertípus rejtőzik a konkurrencia-rendszer mögött. A csök-kentértékűségtől emésztett ember. Ezt a csökkentértékűséget pedig az ener-vált vitalitás tudata kelti benne s ennek pótlása serkenti versenyre. Klassziku-san szomorú típusa ennek a múlt század beteg üvegházi gyermeke: Nietzsche. Nietzsche alakja inkább a röntgenkép,

nem pedig az életerőtől duzzadó ember benyomását kelti. Túlfinomult idegze-tével, sorvadt életerejében nem érezte jól magát. Megirigyelte mások sorsát, ezért akarta lerombolni azt a beteg világot, melyben ő is tengődött, s helyébe állítani az erő, az izom diadalmas emberét, aki boldogsága érdekében szakít a gondolkodás, az értelem, az eszmék világával s belefeledkezik az ösztönélet, a fizikum világába.

Ez az individualisztikus szabadság vezet a demokratikus társadalom kifejlődéséhez. Ennek a demokratikus társadalomnak pedig éppúgy lényeges vonása az önzés, mint e társadalmat hordozó egyedeké. E destruktív liberá-lizmus a gazdasági életben megterem-tette azt az önző kapitalizmust, amely-nek életelve az érdek, a haszon, a konkurrencia. A kapitalizmus ez anarchikus versenyét az a vak ábránd hajtja, hogy a verseny végén vár az emberiségre az általános jólét. És mi lett az eredmény? Válaszként álljon előttünk

Anglia története, ahol a liberalizmus delelőjén, a múlt században, Jones Ernő, az angol reformpárt egyik vezére Dublinban tartott egyik beszédében felpanaszolja, hogy: „A hármaskiráltság területén 77 millió hold földbirtok van, s mindössze csak 33,600 birtokos. A Clevelandi herceg 22 mérföldnyi utat tehet meg saját birtokán, a Devonshire-i hercegnek csak a Derby grófságban 96,000 hold birtoka van. A Richmond-i herceg 340,000 hold felett rendelkezik s a Breabalbane-i marquis kapujából kiindulva egyenes irányban 100 mérföldnyire vadászhat birtokán. Tehát 30 ezer ember így szólhat 30 millióhoz: Erre járhattok, erre nem, itt szánhattok és kapálhattok, amott ezt tennetek nem szabad. A termőföldből csak 45 millió hold van művelés alatt, 26 milliót eke vagy ásó soha nem is érint s használatlanul hever, mert pusztán futtatóhelyül szolgál a főúri vadászoknak és sétakocsikázó tereül a lord családjának.” Ma az emberiség létszáma 2 milliárd

fölött áll. Egy antropológus számítása szerint a föld annyit terem, hogy 22 milliárd ember, tehát a mai létszám több mint tízszerese kényelmesen megélhetne belőle. A statisztikai kimutatások szerint mégis ma a földkerekségen 30 millió hivatalosan segélyezett munkanélkülit tartanak nyilván. A munkanélküliek száma azonban valószínűleg ennek kétszerese lehet, vagyis 60 millió. Kb. 250 millió ember nem táplálkozhat kellőképen. Évente mintegy 2.400.000 ember hal meg éhínség következtében. S ugyancsak évente kb. 1.200.000 ember követ el öngyilkosságot, mert nincs mit ennie és fél az éhhalál borzalmaitól. Ugyanakkor a másik oldalon azt látjuk, hogy az önző többnyereség kedvéért képesek Braziliában havonta 8 millió zsák kávé elégetni. Ezért dolgoztak fel az Egyesült Államokban is havonta 6 millió sertést műtrágyának. Ezért öntenek Los Angelesben havonta 200.000 liter tejet a tengerbe. Ezért fűtöttek már el vasúti mozdó-

nyokban ezer meg ezer tonna gabonát a világ nagy gabonatermő területein: Kanadában, az Egyesült Államokban, Argentínában és Ausztráliában. Sok megsemmisített termény, pedig a statisztikai kimutatás szerint az évenként így megsemmisített mennyiség éppen kétszer annyi embernek lenne elég egy esztendőre, mint amennyi évente éhalált szenved, vagy az éhség és nyomor miatt a halálba menekül.

Ezt hozta létre a nemzetközi lelketlen tőke s annak politikai csatlósai, akik elválasztják a nyersanyagot és a munkaerőt, az árut és a fogyasztást. Ezért nyujtja nálunk és más országokban száz- és százezer éhes gyermek lesoványodott vézna kezét egy karéj kenyér után. Ezért szakadt az emberiség két egymás ellen küzdő táborra. Ezért lett fattyúgyermeke a proletariátus, mely féktelen dühvel támadt létrehozójára: a liberális kapitalizmusra. Ezért folytatódik az áldatlan osztályharc, ezért állandósult a forradalom,

ezért rendszeresítődött a gazdasági nacionalizmus a velejáró gazdasági háborúval együtt.

Ime, az egész szabadverseny mögött megint ott ijeszt a hedonikus önzésében szenilissé vált liberális társadalmi rendszer, mely a munkásember iránt nem ismer kíméletet és érdeklődést, és amely a konjunktúra által létrehozott mamutvagyonok igazságos elosztásáról önzően hallgat. Ezek után, azt hiszem, már fölösleges is feltennem azt a kérdést, hogy az egyén és közösség szempontjából lehet-e hősnek nevezni még azt, akinek önző önérdék keresésében mákszemnyi ereje sincs arra, hogy a közösségért áldozatot hozzon.

Dosztojevszkij főinkvizitorának másik vádja Krisztus ellen, hogy meghagyta az emberek szabadságát. Pedig szerinte jobb lett volna megvásárolni azt csoda által, mert különben a tömeg a földi kenyér nevében támad majd ellene s hirdetni fogja, hogy nincs gonosztett és bűn, csak éhes ember. M. U., Doszto-

jevszkij e jóslata szóról-szóra ment teljese-
désbe a *bolsevizmusban*. Bolseviz-
mus! Te sokkalta nagyobb elesettsége
vagy az embernek, mint a liberalizmus,
mert míg a liberalizmus nem törődik az
Istennel, mint ahogy kórosan elváltozott
hite (deizmusa) értelmében az Isten sem
törődik vele, addig te valóságos gyű-
lölettel fordulsz az Isten ellen. Meg-
értem terheltségedet, mint ahogy meg-
értem létrehozódnak: a kapitalizmusnak
abnormitását is. M. U., a bolsevizmus
a kapitalizmus törvénytelen gyermeke.
A kapitalizmus a többtermelés prog-
ramjától várta az egyéni jólétet s terem-
tett helyette tömegnyomort s lett for-
rása tömegek halálának. A munka a
gépesítés folytán racionalizálódott, de
ezáltal sok munkás vált munkanélkü-
livé. Igaz, hogy így kevesebb költség-
gel több eredményt lehetett elérni, de
az is igaz, hogy munkanélküliség kö-
vetkeztében a fogyasztók tömegei nem
tudták megfizetni az árut s így a ter-

melés elszakadt a fogyasztástól, a munkás munkája termékétől.

Gustave le Bon-nak a pszichológia terén van egy korszakalkotó munkája: „A tömegek lélektana”. Ebben kifejti, hogy a hatalommá növekedett tömeg elindítója: kis egyéni érdek. Csak ezt csillogtassa meg előttük valaki, a tömeg máról-holnapra az illető pártjára áll. Ha egyszer valaki beadja a tömegnek, hogy az új gondolat és életföltételei megteremtésének az előző korok vallásos, politikai s társadalmi felfogása akadálya, a tömeg az utóbbiak lerombolására vállalkozik az előbbieik érdekében.

Ez igazolódott be szóról-szóra 1917-ben, az orosz forradalom alkalmával: a bolsevizmus megszületésekor. Ekkor bukkott meg a mensevikiek, a mérsékelt szociálisták kisebbségi pártja s jutott uralomra a bolsevikiek, azaz a többségi párthoz tartozók osztálya. És miért? Mert a cári uralom alatt ülte diadalát a liberális individualizmus. A nagyvárosok proletár sarjadéka túlon-
túl

sokat nélkülözött, koplalt, didergett, robotolt barom módjára éhbérért ahhoz, hogy meggyűlölje a fényes autón szaladgáló, jól táplált, kényelmes, jóformán csak vegetáló urak kasztját.

Az a misztikus jelszó, hogy „bolsevik” — a mi nyelvünkön szólva: „többségi párt” — miért fanatizálta annyira az orosz proletártömegeket? Mert a minden ember radikális, természetadta főtörekvése: a *boldogság utáni vágy* üzte azt a sokat nélkülöző, szenvedő, az öröm és vidámság felemelő érzetét nem ismerő tömegeket boldogabb álmai, reményei megvalósítása felé. Míg a polgári-demokratikus jogállam csak messze távolban, ködfátyolon keresztül szemléli végcélját: az állam, a magántulajdon, a nemzet és család megsemmisítését, addig a bolsevizmus erős lépetekkel közelít e cél megvalósításához. Munkáját a kapitalizmus iránti gyűlölet fűti s annak végleges legyűrése érdekében dolgozik a Marx által megjövendölt világforradalom megvalósításán. És

e cél érdekében üzent hadat az Istennek is. Orosz vezetők többszörösen nyíltan kijelentették, hogy a szovjet legnehezebb feladata a vallás kiirtása lesz. „Az angol-amerikai materialista polgári világrendet könnyen le fogja dönteni a világforradalom, de nehezebb lesz a helyzete a vallással és különösen Róma univerzális spiritualizmusával. A katolicizmus nemcsak a kereszténységnek, hanem magának minden vallásnak a gerince s ezért a szovjet világuralom csak akkor biztosítható, ha az Egyházat tönkretettük.” Ez a katolikusellenes jelleg kidomborodik az egész állami istenellenes küzdelemben. Ezért fordítanak az istentelen propagandára óriási összegeket. Ezért mételyezik az országot istentelen múzeumokkal, könyvtárakkal, lapokkal. Ezért kötelező főtantárgy napi egy órában — az összes iskolában elemitől végig az ipariskolákon át a kommunista propagandaegyetemig — az istentelenség tanítása. Ezért állítják oda Azt, akit a keresztény bölcsélet az

elgondolható legfőbb lénynek nevez, mint a legfőbb butaságot. Ezért akarják megreformálni az emberi életmódot is úgy, hogy kiadják a jelszót: el kell vonni az embereket a gondolkozástól, mert a gondolkozás az Istenhez és a valláshoz vezet. Az ember ne gondolkozzék, hanem csak arra ügyeljen, amit éppen kezemunkájával végez. Tehát kösse le egész lényét az anyag. Ezért lett eszménye a személyi szabadságától megfosztott kollektív, vallástalan gépember, kinek egyénisége teljesen eltűnik a közösségben. Az a nép, melyet Dosztojevszkij még „istenhordozó nép”-nek mondott, sokkalta nagyobb ellenségének tartja a kereszténységet, mint magát a kapitalizmust. Dosztojevszkij jóslata ment teljességbe: mivel Krisztus nem akarta kenyéren megvásárolni a tömeg szabadságát, a föld szelleme majd a kenyér nevében támad ellene s legyőzi Őt s hirdetni fogja, hogy nincs gonosztett és bűn, csak éhes ember.

Bolsevizmus! Követ dobunk rád, har-

colunk ellened vérünk hullásáig, de szánunk is, te szerencsétlen fattyúhajtása a kapitalizmusnak. Törpébb vagy, mint létrehozód, mert legelemibb személyes szabadságodtól is megfosztottak téged. Kifosztottabb vagy, mint a Krisztus példázta kifosztott és félholtravert jerichói utas, mert nemcsak hogy magántulajdonodból forgattak ki, hanem még személyi jogaidtól is megfosztottak s csináltak belőled gépembert, modern rabszolgát, aki testileg és szellemileg teljesen ki van szolgáltatva a gépek és embertömegek társadalmának. Egyéni szabadságodnak még a lehetőségét is eltiporta a spiclirendszeren felépült despotizmus.

Plátó társadalomfilozófiai főmunkájában, a *Politeiá*-ban megadja a társadalmi irányok és berendezések mögött rejtő ember karakterisztikus vonásait. Csak a társadalomszemlélet pár évtizedes történetét kell áttekintenünk s beigazolvva látjuk Plátó időtálló megállapítását, hogy minden túlzás az ellen-

kező oldalú változásba szokott átcsapni. Így csapott át az 1914—18-as világháború előtti liberalizmus és demokratizmus a központosító és diktatórikus irányzatba, a féktelen szabadság a szolgaságba, mondhatnám modern rabszolgaságba, az individualizmus az anti-individualizmusba, azaz a szélsőséges kollektivizmusba, amely ma az *extrém-nacionalizmus* alakjában jelentkezik. Nem tagadhatja senki sem, hogy a liberális ateista és deista individualizmus éppen túlzásai révén vezetett ellentétéhez: az antiindividuális, kollektivista és antiliberális életformához.

A nacionalista despotizmus is a liberalizmus szülötte, mégpedig a plátói Politeia-ban klasszikusan megrajzolt folyamat szerint. Amikor az 1914—18-as világháborúban Európa színe-java, szívbeli és szellemi értékekkel teli ifjúsága elpusztult a flandriai vizesárkokban, „a verdun-i pokolban, az orosz-lengyel pusztákon”, a fronton szinte végítéleti dolgokat átélt megmaradtak számára

ez olyan életformáló élményt jelentett, amelyről az itthonmaradottak nem is álmodhattak. Mikor azután a frontifjúság a háborús élmények elementáris nagyságával eltelve hazaérkezett s itthon szembetalálta magát a kapitalizmus szülte gazdasági bajokkal s nyárspolgári étellel, megteremtette az államközpontosító befolyását, melynek sarktétele az egyén fölött álló közösségi gondolat. Ez jelentette a parlamentarizmus csődjét, de jelentette a diktatúra és nacionalista despotizmus létrejöttét is. Így sodródott a modern nyugati ember nemzeti keretek között abba a kollektív életformába, amelyet internacionális síkon a bolsevizmus emberénél szemlélhetünk. Ez pedig a modern rabszolga, a mindenéből kiforgatott, egyéniségétől megfosztott, testileg és szellemileg a közösségnek kiszolgáltatott ember.

Mintha a Dosztojevszkij-féle jóslatnak igaza lenne, hogy t. i. az egyén és a közösség töprengve keresi: „ki előtt kell térdet-fejet hajtani?“, hogy telje-

süljön végre az emberiség harmadik egyetemes vágya: a világegyetem testvériesülése, a világra szóló béke. Ezért helyezi bizalmát egy emberbe, aki villámintézkedéssel majd megoldja az egyén és közösség örökké vajúdó problémáját s megteremti végre a mindenkitől áhított világbékét. Az intézkedések megtörténtek: e cél érdekében lettek felszítva az anyagi és biológiai erők a népben, a nép harcos öntudatosítása érdekében minden eszköz jónak látszott: a hazugság, a rágalom, a meggyalázás és erőszak, különösen mikor az Egyházzal van szó, és hogy a várt eredmény nem következett be — mert a nemzetközi probléma megoldása helyett a nagyobb ellentétek éke verődött a népek közé és hogy a rossz eszközök alkalmazása következtében a közösség legnagyobb kincse: erkölcs, becsületessége megy tönkre — az csak természetes, mert csak ez lehet az Istenellenes harc végső fejleménye. Ez a rendszer az egyéni szabadság elrablá-

sával támadt az Isten ellen, mikor az egyént feloldotta a közösség fizikai és biológiai valóságába s ez nem vezethetett jóra.

M. U., e rendszerre követ ne dobjon senki, mert ez nem vezetne gyógyuláshoz. Az orvos sem járna el helyesen, ha diagnózis és szakszerű gyógykúra helyett furkósbottal akarná lázas beteget kikergetni az ágyból. A mi korunk a maga extrém-kollektivizmusával egy nagybeteg gyermek, s vele szemben a gyógyulás érdekében csak a sajnálkozás és kiméletes bánásmód a helyénvaló. Gyermeknek neveztem őt, mert még nincs öntudatnál, hiszen antiintellektualista, akinek tettét nem a tudomány, az igazság irányítja, hanem az ösztönök, a faj és vér ködös szava. Célja érdekében nem az észhez fordul, hanem az antiintellektualizmushoz, a totalitárius állam despotizmusának eszközeihez nyúl. Nála a szellem alatti tényezőknek van legnagyobb értékük.

Azért — kérdem — csoda-e, ha tetteiben sokszor az örülthöz hasonlít?

Az egyén és közösség helyes viszonya ma még csak álom, megvalósítása eddig nem sikerült. Negatív oldala ugyan megvalósult, de az is túlzó egyoldalú kiélezésben: vagy mint liberális individualizmus, vagy mint extrém-kollektívizmus. A kollektívizmusnak két faja jött létre, mint a liberális individualizmus és a nacionalis despotizmus. Mind a három porban hever s neki szólnak a veretlen Isten szavai: „Azt mondd: . . . semmire sem szorulok; és nem tudod, hogy te vagy a nyomorult, és szánalmas, és szegény, és vak, és meztelen.” (Jel. 3, 17.) Igen, mert a plátói meglátás félelmetesen igazolódott be, hogy t. i. az államforma mindig az államformát hordozó ember arculatával egyezik. Minden vezér megtanulhatná, hogy ha hadat üzenve az Istennek elvonja az egyént az Istentől, államformáját s társadalmát korhadttá vázra építi. A katolikus kegyelemtannak van

egy tétele, amely szerint Isten kegyelme nélkül a természettörvénynek még a lényegét sem tudja megtartani hosszabb időn át az ember. Ez az Istentől, az élet forrásától elvont törpe ember riaszt az álarc mögött! Az Isten pedig veretlenül áll, a törpe ember azonban halálra zúzta magát az Isten örök mozdulatlanságán. Életerős, egészséges közösség megteremtéséhez elsősorban életerős egyének kellene. Ehhez pedig minderekfölött szükségünk van az Istenre. Dosztojevskij főinkvizítora kaput nyitott Krisztusnak s így szólt hozzá: „Menj és ne térj vissza soha többé!” Én azt mondom Önöknek, hogy hívjuk vissza Krisztust, hogy vele kialakítva igazi egyéniségünket, megteremthessük a boldogabb közösséget.

Nr. 105 1943. Imprimi potest. Budapestini, die 3. Februarii 1943.
Napholcz Paulus S. J. Praep. Prov. Hungariae. — Nihil obstat.
Dr. Stephanus Kosztolányi censor dioecesanus. Nr. 1201/1943.
Imprimatur. Strigonii, die 13. Febr. 1943. Dr. Joannes Drahos vic. gen.

Nyomatott: Korda R. T. nyomdájában. Budapest.

